

КИРИЛСКИ РЪКОПИСНИ ПАМЕТНИЦИ В БИБЛИОТЕКАТА НА
ГРЪКО-КАТОЛИЧЕСКАТА ДУХОВНА АКАДЕМИЯ В ГРАД
НИРЕДЪХАЗА

/Пириченски кодекс в Дюлайски фрагмент/

Юлианна Пандур

/Дебрецен/

1. Библиотеката на Гръко-католическата /униатска/ Духовна Академия е основана в 1950 г. и от тогава започва попълването на книжния ѝ фонд с гръцки, латински и славянски старопечатни и ръкописни книги. Според установената традиция, фондът се попълва с книги от частните библиотеки на различни униатски епархии в областта, под формата на дарения или чрез откупване¹.

1.1. В епархиите на Източна Унгария и днес се намират кирилски старопечатни и ръкописни книги. Те не са познати сред изследователите, броят им не е уточнен, тяхното откриване е наложително, Заради различни обективни причини, обаче, откриването и каталогизацията им се осъществява трудно.

1.2. В периода от 1979 до 1983 година, във връзка с реконструкцията на помещението на библиотеката, възникна необходимостта от каталогизация на книжния фонд². Тъй като съставянето на каталога на славянските ръкописи беше възложено на мене, получих възможност за по-продължителна работа със славянската колекция. Подробно описване на ръкописния фонд продължава и сега, но поради лошото състояние на книгите и други обективни причини, работата се осъществява бавно.

1.3. Предварителните изследвания показват, че съдържащата се в ръкописите културно-историческа, историко-лингвистична и историко-литературна информация може да представлява определен интерес за българистиката, за русистиката и за славистиката въобще.

2. Понастоящем Библиотеката на Гръко-католическата Духов-

на Академия разполага с 31 славянски ръкописи с разнообразно съдържание и предназначение, с хронологичен обseg от XVI до началото на XX век. Преобладаващата част са библейски и богослужебни книги: псалтир, апокалипсис, евангелия /тетра и учителско/, апостол, Ирмологии, Богословие пастирское, октоих, песнопения, книжица приходи Парохия Обители М.П. от лета 1851, Наука герменефическая, църковни песни, книжица Митрика и т.н. От тях особен интерес представляват ръкописите от XVI век.

2.1. Настоящото съобщение има за цел да представи два ръкописни паметника, запазени в Библиотеката под сигнатура M_s 20.008 и M_s 20.017. Това са тетра-евангелия от XVI век.

2.1.1. Научният интерес към ръкописния паметник M_s 20.008 възниква по-рано. Унгарският изследовател Арпад Шомоди в 1970 г. публикува сведения за заставките и украшенията, намиращи се в паметника, който е наречен от него "Пириченски кодекс"³. За кодекса са дадени и някои други информации в годишника на Дебреценската Университетска Библиотека⁴.

"Пириченският кодекс" е написан върху сравнително плътна хартия, съдържа 384 листа с размер 30,5 x 19,5 см., текстовото поле е 20,5 x 12 см. в една колона. Има воден знак ЛИЛИЯ, подобен на Briguet⁵ № 6946 /от 1570 г./. Друг воден знак се вижда на първия и на последния празен листголям герб с две кръстовани саби, подобен от типа Briguet № 1405 /1543/. Листите вероятно са вмъкнати при подвързването на паметники, когато са били използвани и изрязани лентички със славянски, унгарски и румънски текст. Върху лентичката със славянски текст се чете числото 1666. Вероятно е дата и следователно подвързването е било осъществено не по-рано от втората половина на XVII век. Намерените лентички със славянски, румънски и унгарски текст са косвено свидетелство за това, че паметникът е бил използван на територия, оби тавана от тези три националности -- вероятно Закарпатиево, т.е. територията на историческа Унгария.

2.1.1.1. Подвързия -- добели дъски, които са били обвити

с кожа, но сега са запазени само дъските, проядени от червеи.

2.1.1.2. Писмо -- едър литургически устав с ударение и придихания по 19 реда на страница. В заглавията, указанията и инициалите се употребява червено мастило. Големите заглавия са изписани с везано писмо от южнославянски тип. В началото на евангелията от Матей, Лука и Йона в кодекса има заставки, определени от Арпад Шомоди като балкански, а заставката в началото на евангелието от Марко се определя като неовизантийски. При изследването на заставката на евангелието от Матей, Арпад Шомоди говори за близост със съответната заставка от Добрейшовото евангелие⁶.

2.1.1.3. Съдържание -- от начало се дава съкратено указание за разпределението на евангелските четива, след това следват таблици на евангелските четива през годината по недели /седмици/ и дни /1--10/, заглавията на четива от Матей и предисловието на Архиепископ Теофилакт Охридски /Български/ и самият текст на евангелието от Матей. По аналогичен начин се дава и текстът на останалите три евангелия /106--368a/. Следва Месецослов /370a--378a/, който включва славянски и атонски светци: Сава Сръбски, 14 януари, Симеон Сръбски, 13 февруари, Петър Атонски, 12 юни, Атанасий Атонски, 5 юли. След Месецослова има указателен за евангелски четива, за шестте съботи и недели на поста /3786--379a/, за великата седмица от понеделник до петък, единадесетте утринни евангелски четения /3796--382/.

2.1.1.4. Текстът на евангелието е среднобългарски, правописът е двуеров и двуюсов:

а/ употребата на еровете, с някои отклонения, е в съответствие с принципите на Търновската правописна школа -- мълък ЕР /ѣ/ в краесловие, голям ЕР /ѣ/ в средисловие и в предлози.

б/ последователността от етимологически носови гласни /ѡ, ѡ, ѡ/ в текстите се дава с неносови гласни ю. Употребата на голяма носовка по всяка вероятност не е подчинена на никакъв принцип: преобладава у в диграф и лигатура. Голяма носовка се среща в корен: -ѡд-, -ѡн-, но не последователно, както и във флексията за 3 л., мн.ч. на контрахирания имперфект -ѡхъ и за

винителен падеж, ед.ч., женски род на съществителните като *праваж*, но *пшеницѹ*.

В употребата на малка носовка се забелязва тенденция към използването и след съгласните *Ш*, *Ч*, *Н*, *Р*, *Л*, но и тази употреба не е последователна и е разколебана.

2.1.2. Ръкописният паметник № М_с 20.017, е фрагмент от тетраевангелие и още не е изследван основно. Силно е пострадал от огън, овъглена е част от обшивката. Друга причина за лошото състояние на ръкописа е мастилото от типа на така наречените люти мастила, което заяжда цели редове текст и продупчва цели страници.

2.1.2.1. Фрагментът съдържа 77 листа и е написан върху хартия с размер 30 x 18,5 см., текстово поле 21 x 13 см. по 20 реда в една колона. Хартията е плътна, с воден знак "корона с диаманти" и с вписани в нея трилистници и цвете, наподобяващо лилия. Подобен знак е открит в датиран ръкопис от Егер /Унгария/, 1490 г. /Briguet 4902, 1490 Егер/ и в датиран ръкопис от Русия от 1495 г. Ръкописът е подпечатан с печата на Дюлайската гръко-католическа епархия от 1888 г. и затова го наричаме "Дюлайски фрагмент".

2.1.2.2. Паметникът няма подвързия, съществуват много липси, в днешния си вид съдържа текст от евангелието от Марко от X до XIV глава включително /липсват 2 листа от края на XII и началото на XIII глава/, евангелието от Лука от I до XXII глава /липсват по 2 листа от I, III, IV, VII и X глава/.

2.1.2.3. Текстът на фрагмента е на среднебългарски език, написан е с юсов полуустав със слято писане. Надредните знаци се употребяват по обикновената за Молдавските и Трансилванските ръкописи система⁷. Забелязват се четири вида ударения: остро', тежко\, двоен гравис" /в едносрични думи в отворена сричка сѣ, тѣ, вѣ, сѣ и др./ и камора[~].

Основното мастило е черно, но има и червенослов в текста и извънтекстовите указания. Украшение в днешния си вид паметникът няма. Няма и пагинация.

2.1.2.4. Правописът е двуеров и двуюсов. Репертоарът на

графичните знаци включва освен ерове /ъ, ъ/ и юсове /ѡ, ѡ/ и дзело з /dz/ не само в цифрово значение, но и в случаи като зѡло, мнози и др. Употребява се омега ш, освен диграфа оу се пише и лигатура ѣ, ѡ. Десетично 1 се употребява като позиционен вариант на и перед гласна.

2.1.2.5. В правописно отношение, с някои отклонения, паметникът следва особеностите на Търновския правопис, Малък ер /ъ/ за еров знак, голям ер /ъ/ за еров звук, в средисловие и в предлози, където рядко се изяснява в -о. Търновският принцип за последователност между двете носовки /голяма носовка, малка носовка/ се нарушава често. Отразяват се варианти: ѡѡ, ѡѡ, оуѡ, но в тази позиция се предпочитат две големи носовки.

Фонетичните, морфологичните и лексикографските изследвания на паметника са в етап на предварителни проучвания.

2.1.2.6. Дюлайският фрагмент е написан от недостатъчно обучен в правописно отношение преписвач. Това личи от корекциите, направени с друго мастило, но със също така равен почерк. Преписвачът е пропускал срички и цели думи. Коригиращата ръка, обаче, е поправяла последователно само в и оу, смесвани от преписвача вероятно под влияние на собствения му диалект. Смесването на в и у, особено когато в стои вместо етимологично у е характерно за украинските диалекти. За украинския характер на диалекта на преписвача говори и редовната замяна на ѣ с и, което не винаги е поправено от коригиращата ръка.

Проведеният анализ позволява да се направят някои изводи:

1. Получените данни потвърждават показанието на водния знак, относно времето на създаването на двата паметника -- става думи за XVI век.

2. Паметниците са създадени в скриптории, където господстват принципите на Търновската правописна школа, но има много отклонения.

3. Паметниците са били използвани на територия, обитавана от три националности: украинци, унгарци и румънци.

4. С оглед на бъдещите изследвания на ставянските писмени паметници, запасени на унгарска земя, интерес представляват данните на "Пириченския кодекс" и "Дюлайския фрагмент", които демонстрират посоките и резултатите от адаптацията на паметници и нормите на писмените паметници от Търновската школа в периферните територии на славия ортодокса.

Бележки

1. Pirigyi I. A görögkatolikus magyarság története. Nyiregyháza, 1982, с. 158--159.
2. Договорът под № 427/1-218/ 1979 се намира в архивата на Дебреценската университета библиотека.
3. Somogyi Á. Piricsei ócegyházi szláv kódex. Műv.tört. értesítő XIX. 1970. 4. 272--277.
4. M. Pandur Julianna. Két XVI. századi cirill-szláv tetraevangelium a Nyiregyházi Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárában. Könyv és Könyvtár XIV. 1985, с. 121--135.
5. C.M. Briquet. Les filogranes. Leipzig, 1923.
6. Somogyi Á. Пак там, с. 276.
7. Иванова Климентина. Български, сръбски и молдовлахийски кирилски ръкописи в сбирката на М.П. Погодин. София, 1981, с. 71--91.